

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ КСЕНОФОНТА СОСЕНКА ЯК ІДЕЙНО-ХУДОЖНЄ ПІДГРУНТЯ ПОЕТИЧНОГО СВІТУ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (55)

УДК 398.3:821.161.2'06–1.09:001.2

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663–6840/2026.1.\(55\).93–100](https://doi.org/10.24144/2663–6840/2026.1.(55).93–100)

Лановик М., Лановик З. Фольклористична концепція Ксенофонта Сосенка як ідейно-художнє підгрунтя поетичного світу Ігоря Калинця; кількість бібліографічних джерел – 26 ; мова українська.

Анотація. У статті окреслено проблему фольклоризму як ідеологічного коду в українській літературі періоду шістдесятництва, зокрема акцентовано на функції елементів знакової мови народнописанної творчості в авторських текстах як вираження самобутності української мистецької думки в умовах цензури та заборон. Фольклористичну концепцію Ксенофонта Сосенка – єдиного в Україні представника Віденської католицької культурно-історичної школи осмислено як ідейно-художнє підгрунтя поетичного світу львівського поета-шістдесятника Ігоря Калинця. Спроба такого зіставного аналізу наукової системи та художнього світу поета в українській фольклористиці здійснюється вперше, що становить новизну запропонованого дослідження.

Серед широкого спектру наукових підходів, що були вироблені представниками Віденської школи, основна увага зосереджена на філологічному методі, ключова роль якого полягала в можливості відтворити прадавні часові пласти певної національної спільноти за допомогою фольклорних текстів, що було важливим у випадках відсутності інших історичних джерел. Наукові ідеї К.Сосенка – проблеми космогонії, праукраїнської міфології, праісторизму, які вчений досліджував на основі фольклорних текстів, що за походженням належать до дохристиянського періоду української національної історії (переважно календарно-обрядового циклу), – проєктуються на художній світ галицького письменника. При аналізі поетичного доробку автора основний акцент зроблено на ранніх збірках «Вогонь Купала», «Відчинення вертепу» та «Спогад про світ» з першого періоду творчості – до арешту, а також на «Світогляд Святовита», «Дванадцята сумна книжка», «Тринадцять алогій» з невольничого періоду. При цьому на різних рівнях текстової структури: художньо-образному, текстуальному, композиційному та ін. простежується вплив ідей К.Сосенка на літературно-мистецькі погляди І.Калинця, його художньо-поетичний світ.

У висновках автори підтверджують власну гіпотезу про те, що наукова концепція К.Сосенка може вважатися смисловим шифром поетичного доробку І.Калинця та цілісною інтерпретативною системою до його творів, залучення якої дає змогу пролити світло на складні для розуміння образи чи мотиви його текстів. Такий підхід також пропонує нові шляхи до вивчення сфери психології творчості, проблеми впливів на художню літературу та авторського самовираження.

Ключові слова: І. Калинець, К. Сосенко, фольклористика, автор, поезія, образ, художній світ, взаємодія фольклору та літератури.

Формулювання проблеми. Концепція фольклоризму української новітньої літератури в нашій сучасній науці уже доволі осмислена. Роль усної народної традиції в українській словесності та культурі загалом в періоді національного поневолення, переслідувань та заборон була і залишається незаперечною складовою збереження національної пам'яті та ідентичності. Ця вагома сфера духовно-культурного буття народу підсилювалася ще й тим фактором, що український фольклоризм завжди присутній у зв'язку з історизмом та невіддільний від нього.

Таку роль фольклор відігравав в українському літературному просторі в період національно-визвольних змагань початку ХХ століття, зокрема у поезіях Богдана-Ігоря Антонича, Оксани Лятуринської, Олександра Олеса, Олега Ольжича, Павла Тичини, у творчості поетів «Молодої Музи» (особливо Василя Пачовського) та багатьох ін. Після десятиліть історичних потрясінь – війн, репресій та заборон, коли радянсько-московська каральна машина нищила всі навіть найменші прояви української культури та пам'яті, фольклоризм як національний код з новою силою виринув у творчості

поетів-шістдесятників, дисидентів, серед яких особливе місце займає постать Ігоря Калинця.

Аналіз досліджень. На фольклоризм Ігоря Калинця звернули увагу діаспорні критики одразу ж після виходу його перших збірок «Вогонь Купала» (1966) та «Відчинення вертепу» (1967). Про його зв'язок із національною історією, навіть праісторією, що корінням сягає вглиб віків, із давньою вірою та традиціями зазначали у своїх рефлексіях зокрема Ганна Черинь [Черинь 1971], Володимир Янів [Янів 1979] та ін. Саме слова мюнхенського вченого можна вважати підсумком щодо загальних оцінок тогочасної закордонної критики стосовно перших поетичних книг І. Калинця: «Майбутнє виростає тільки із минулого, а без традиції нема відродження» [Янів 1979, с. 128]. Дослідник вважав, що такий традиціоналізм намірений, адже впливає з розуміння, що «все чуже, хоч і гарне і принадне, навіть величне, тільки на те, щоб вбити віру в себе», і «безтрадиційність приводить почерез зречення свого власного до смерті, до занепаду, до небуття» [Янів 1979, с. 117].

На цю питому українську складову творчості львівського автора звернули увагу й радянські

критики та агенти спецслужб, тож його наступна збірка «Країна колядок» була заборонена цензурою, наступні твори видавалися підпільно в «Самвидавці», а до часу виходу розлогої розвідки В.Яніва про творчість письменника Ірина та Ігор Калинці вже відбували багаторічне покарання в таборах строгого режиму, з подальшим засланням. Гіркою іронією виявилось те, що перед арештом останньою краплею щодо звинувачення стала участь у Різдвяному вертепі 1972 року, до якого були залучені не лише подружжя Калинців, а й Стефанія Шабатура, Василь Стус та інші знакові постаті тієї доби. Тому в народі побутувала неофіційна назва каральної справи, за якою були звинувачені українські митці: «у справі львівського вертепу».

Фольклор, який виявився фатальною складовою Калинцевого вироку, був свідомо обраним кодом, за допомогою якого письменник в завуальованій формі передавав свої глибинні ідеї. Ми вже звертали увагу на проблему цього багаторівневого підтексту у творах львівського митця в окремій розвідці [Лановик 2016], зокрема зазначили про те, що «існують випадки, коли фольклор не просто проникає в літературу як певне відлуння минулого, як прадавній колорит чи як данина традиції, а стає свідченням значно глибшого задуму чи письменницької інтенції – виявляється свідомо обраним ідеологічним кодом» [Лановик 2016, с. 12].

Однак через подальше заглиблення в цю проблему, вивчення джерел та алюзій, які присутні в авторському тексті, на сьогодні можна стверджувати, що в поетичному спадку І. Калинця маємо справу з рідкісним феноменом у літературі, коли твори митця не просто пройняті фольклорним колоритом чи національними образами, символами, концептами, а є художнім віддзеркаленням цілісної дослідницької концепції унікального вченого-фольклориста Ксенофонта Сосенка, наукова теорія якого стала світоглядним підґрунтям художнього універсуму львівського автора.

Попри те, що в період незалежної України окремі дослідники осмислювали фольклорні аспекти творчості Ігоря Калинця, аналіз його поезії як свідоме співвіднесення фольклористичної теорії К. Сосенка з віршами львівського дисидента пропонується вперше, що і становить **новизну** нашого дослідження.

Мета розвідки полягає у здійсненні аналізу поезії Ігоря Калинця крізь призму фольклористичної концепції Ксенофонта Сосенка. Основними **завданнями**, які ставимо перед собою є: окреслити підстави щодо логіки та правомірності обраного ракурсу дослідження; осмислити специфіку постаті та наукової діяльності К. Сосенка, зокрема шляхом інтерпретації його фольклористичних розвідок; простежити вплив ідей галицького вченого на художній світ І.Калинця; здійснити текстовий аналіз поезій львівського автора крізь призму ідей та поглядів дослідника.

При цьому будемо послуговуватися такими **методами**: культурно-історичним у його версії, запропонованій Віденською етнологічною школою

зادля досягнення історичного минулого фольклорних та літературних текстів у діяхронному зрізі; порівняльно-історичним з метою з'ясування подібних обставин життя і діяльності обох знакових для української культури мислителів – науковця Ксенофонта Сосенка і письменника Ігоря Калинця та площин взаємодії їхніх поглядів; генетико-контактним методом, що уможливить виявити зв'язки міжнародних та міжкультурних запозичень та полічасових впливів на українські тексти усної та писемної словесності. Також дотримуємося наскрізної настанови на герменевтичний підхід при розгляді окресленого кола проблем, що передбачає врахування широких позатекстових контекстів при здійсненні аналізу та інтерпретації авторських творів та концепцій.

Виклад основного матеріалу. Незбагненність і загадковість Калинцевого художньо-поетичного світу – факт підтверджений багатократно [Льницький 2001; Павлишин 1997; Салига 1992; Шерех 1994; Hnatiuk 1992; Husar-Struk 1979; Pavlyshyn 1993 та ін.]. І, здавалося б, у цьому простежується певний парадокс: як автор, поезії якого, за визнанням критиків, є наскрізь пронизані темами, мотивами, образами, ритмами української народнописемної традиції та постають втіленням національної стихії, можуть сприйматися складними для розуміння? Утім, знову ж таки, чи не всі дослідники [Гнатюк 1991; Гусар-Струк 1990; Гусар-Струк 1991; Салига 1992; Husar-Struk 1979; Pavlyshyn 1993] вказують на химерність, загадковість, втаємниченість, алюзійність, кодовість його авторської манери, що межує з ребусом, хитросплетінням, містерією. Д. Гусар-Струк навіть пропонує застосовувати до такого типу письма термін «церебральна лірика» [Гусар-Струк 1990]. А дехто намагається вбачати в його віршах риси постмодернізму, що наштовхує Оксану Забужко на висновки про те, що «Щоби бути відчитаною, поезії Калинця сьогодні конче потрібен драгомант-тлумач: із української первозданної – на українську “постмодерну”» [Забужко 2004, с. 7]. Однак, як доводить глибший аналіз його віршів, усе навпаки: для проникнення у світ Калинцевої лірики потрібен тлумач із української сучасної на українську первозданну. І на цю роль драгомана, який міг би пролити світло на «темні» фрагменти лірики львівського автора, дуже добре підходить постать Ксенофонта Сосенка з його унікальною фольклористично-релігійною концепцією українського світогляду.

Стосовно правомірності такого підходу маємо незаперечні свідчення, отримані зі слів самого Ігоря Калинця, з яким підтримували дружні контакти упродовж понад 30 років і в розкоші спілкування могли уточнювати важливі моменти щодо його поглядів і джерел творчості. Тож, як визнавав сам автор, він з молодих років захоплювався концепцією К. Сосенка, яку він осягав із його праць, яких, як згадував, прочитав «силу силенну». Якби не було такої прямої вказівки на рецепцію наукових поглядів етнолога-фольклориста, це можна було би виявити шляхом заглибленого прочитання поетичних творів І. Калинця, які рясніють Сосенко-

вою лексикою, наскрізь пронизані його ідеями, суголосні за поглядами, переконаннями та життєвими імперативами. До того ж, у доробку автора є прямі на це вказівки, зокрема в одній із ранніх збірок поета «Спогад про світ» (1970) є цикл «Містерія зілля за Ксенофонтом Сосенком».

К. Сосенко – постать не зовсім забута, хоча й мало досліджена і, як часто буває у таких випадках, недооцінена. Відомостей про його життя і діяльність, які збереглися у вирі «буремних подій» ХХ століття, небагато, але достатньо, щоби скласти духовний портрет цього культурного діяча Галичини «зламу століть». Систематизації розрізаних архівних матеріалів та цілісному викладу біографії вченого ми завдячуємо Галині Сварник – дослідниці-архівістці, яка очолює Науково-дослідний відділ історичних колекцій Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. Її перу належить найбільш вичерпна на сьогодні біографія Ксенофонта Сосенки [Сварник 2023].

Звичайно ж, наукові розвідки К. Сосенки не були аматорськими працями сільського священника, як їх намагалися зобразити ідейні опоненти. За визнанням самого дослідника, він упродовж років ретельно проштудював «етнологічні світові праці» представників різних фольклористичних шкіл Європи, в тому числі й тогочасні численні розвідки українських мислителів, істориків та етнологів-фольклористів М. Грушевського, І. Крип'якевича, І. Франка, В. Гнатюка, Г. Хоткевича, З. Ходаковського, Хв. Вовка, В. Шухевича та багатьох інших.

Різнобічна освіта, яку отримав під час навчання у Краківському університеті та Краківській Академії мистецтв, згодом – у Львівському університеті та Львівській греко-католицькій семінарії, а також знання багатьох іноземних мов, не лише європейських, – давали можливість знайомитися з іноземними науковими розвідками в оригіналах, водночас сприяли багатоплощинному погляду на досліджувані явища та відкривали шлях до широких узагальнень і вагомих висновків.

Добре обізнаний з методологією низки європейських шкіл, К. Сосенко визнавав себе послідовником Віденської культурно-історичної етнографічної школи Петера Вільгельма Шмідта; був і залишився єдиним її представником в українській науці початку ХХ століття. Хоча апологети цієї школи своїм методом вважали культурно-історичний, вони цілком відмежовувалися від культурно-історичної школи Іпполіта Тена, яка зародилася і функціонувала у Франції на засадах позитивізму. Головна особливість Віденської школи полягала в тому, що вона об'єднала науковців із католицького середовища, які стояли на позиціях креаціонізму і біблійного принципу в історії. Власне, ця школа виникла як заперечення позитивізму О. Конта, еволюціонізму Ч. Дарвіна та матеріалістичних (або й марксистських) поглядів на історію як на причинно-наслідковий процес повторюваних закономірностей. Завдяки підтримці Ватикану мала щедру матеріальне забезпечення, яке давало можливості для проведення широких археологічних, етногра-

фічних та культурологічних експедицій на всіх континентах; відповідно, величезний обсяг зібраних матеріалів виливався у синтез ідей та широких узагальнень.

На підставі здійснених досліджень було вироблено теорію культурних кругів / округів, яка окреслювала культурно-історичні ареали від нових до найдавніших епох. Кожен з цих ареалів оцінювався з позицій археології, культури, антропології, а головне – віри і ставлення до Бога. Також простежувалися шляхи взаємодій між поколіннями та народами. Книга В. Шмідта «Походження ідеї Бога» (1912) стала підсумком цих узагальнень і була названа «Біблією первісних людей». Монографія «Народ і культура», яку вчений написав у співавторстві з В. Копперсом, враховувала біблійний погляд на розселення народів та походження націй. А праця вченого «Етнологічні культурні круги» (1926) уточнювала висновки щодо чинників ареалів первісних розселень з акцентом на ідеї Бога в бутті древніх народів.

Серед головних висновків, які впливали з отриманих археологічних свідчень та культурно-етнографічних досліджень, були незаперечні докази того, що чим давнішим був досліджуваний ареал / округ, тим більше тяжів до ідеї єдинобожжя; а тотемізм, фетишизм та анімізм, на основі яких виникав політеїзм, поставали значно пізнішими на шаруваннями як ознаки втрати зв'язку з Верховним Божеством. Це не лише ставило під сумнів матеріалістичну концепцію суспільного еволюціонізму, що становила основу ідей англійської антропологічної школи, а й пропонувало нові підстави для визнання достовірності біблійної історії як доведеного факту. Тож серед представників Віденської школи була низка вчених, які присвятили все своє життя тому, щоби обґрунтувати ідею первісного монотеїзму, патріархальних засад і біблійних принципів у культурах найдавніших народів.

В. Шмідт заснував міжнародний журнал з етнології та лінгвістики «Antropos», що виходив у Відні трьома мовами, в якому публікував наукові розвідки представників школи та однодумців із різних країн. Теоретичним підґрунтям наукової позиції було неокантіанство в переосмисленні Ф. Гребнера та антропогеографії Фр. Ратцеля, де бралися до уваги часові пласти переселення народів, шляхи просторового розповсюдження культурних явищ та ідентичність традицій, історико-генетичні зв'язки між етносами. Однак у центрі поставали *унікальні вияви* національних спільнот та їхні витoki. Попри визнання необхідності враховувати колективне та індивідуальне в розвитку культур, вчення школи протистояло ідеї типового, серединного. Обране гасло – «Індивід творить історію» – акцентувало на ролі особистості в історії. Це теж відповідало біблійному погляду на винятковість кожної нації та на людину як неповторну особистість.

Не можна не бачити залежності, чому галицький священник-інтелектуал, поліглот К. Сосенко приєднався до академічної спільноти Віденської школи, як і не можна заперечити, що подібні ідеї

були близькі греко-католицькому середовищу тогочасної Галичини. О. Шутак у своєму дослідженні, яке було одним із перших за період Незалежної України присвячено цій проблематиці, вказувала на те, що К.Сосенко певною мірою «модифікував методи віденського етнологічного гуртка, враховуючи особливості нашого фольклору» [Шутак 2003, с. 10], зокрема долучивши ідеї міфологічної школи та історико-порівняльній студії.

Тут вважаємо за необхідне підкреслити, що ті модифікації основного вчення мали під собою вагомий підстави. Передусім – кількостолітня боротьба українського народу не лише за виживання і особисті кордони, а й за визнання за ним права на власну ідентичність, яка формувалася упродовж століть на автентичних землях його існування. Не менш вагомим було те, що розвиток і буття, збереження національної пам'яті більшості досліджуваних віденськими вченими народів відбувався природним чином, зберігаючи численні докази цього буття. Буття української нації, яка упродовж останніх віків була поневоленою, що супроводжувалося широкомасштабним нищенням усіх історичних пам'яток та проявів культури, постало під великим знаком питання не лише щодо майбутнього, а й щодо минулого й самої пам'яті про нього. Нищення будь-яких елементів пам'яті про життя українського народу було настільки тотальним, що все менше залишалося доказів існування такої нації у світовій історії.

Початок ХХ століття став новим етапом «стирання пам'яті» про Україну. О. Шутак теж принагідно визнає, що намагання К. Сосенка своїми працями довести автохтонність українців на їхніх землях були зумовлені вкрай складною політичною ситуацією, загостреною невдалими спробами національно-визвольних змагань, що викликало паніку і зневіру серед народу. Вчений добре розумів, що, вийшовши на міжнародний рівень, він привернув увагу європейських вчених до політичної ситуації в Україні та українській науці і тим самим акцентував на проблемі нищення древньої нації з глибоким культурним корінням. Така нагода була дуже короткочасною, адже нова хвиля московського червоного терору перервала не лише будь-які шляхи спілкування українських вчених зі світом, а й саму можливість продовжувати власні дослідження. Тож К. Сосенко систематизовував і описував напрацьований матеріал, усвідомлюючи, що має шанс залишити записи про те, що за короткий час може бути втрачено безслідно. У Вступному слові до своєї книги «Пражерело Українського релігійного світогляду» він вказував, що запропонована розвідка – це лише частина значно ширшої праці, яка була задумана як історичні докази культурно-національних коренів українського народу, і яка, втім, «не може бути тепер надрукована». «Це, що я написав, нехайби лише гідним було звернути увагу вченого світа на *недоглянені чи призабуті первісні жерела* українського життя – і най далиби спонуку до основніших студій у наміченому напрямі, – а я був би пересвідченим і вдоволеним, що моя праця не пішла на марне» [Сосенко 1923, с. 3].

Важливим для К. Сосенка в науковій системі Віденської школи було ставлення закордонних колег до мови. В. Шмідт був не лише етнографом, а й визнаним у європейських академічних колах лінгвістом. Філологічний підхід, який виробили представники цієї наукової спільноти, вважався одним із найвагоміших досягнень школи, адже він виявляв надзвичайну продуктивність там, де були відсутні інші історичні свідчення. В оцінках підкреслювалася велика філологічна точність досліджень школи. К. Сосенко не лише сам перейняв такий підхід, а й популяризував його в наукових працях, підкреслюючи об'єктивність «нової методи» досліджень [Сосенко 1924].

Оскільки більшість українських мовних пам'яток на початок ХХ століття були або знищені, або вивезені, то К. Сосенко для власних досліджень давності українського народу та його автохтонності на споконвічних землях розселення обрав усі видані на той час тексти колядок та щедрівок; значний пласт інших творів календарно-обрядової лірики, власні записи з фольклорного матеріалу. Основну увагу зосереджував на найдавніших – доісторичному та протоісторичному етапах дохристиянських епох, їхніх віддзеркалень у новіших текстах. Поєднуючи культурно-історичний метод та філологічний підхід Віденської школи з напрацюваннями українських фольклористів, особливо психолінгвістичної теорії О.Потебні в царині етимологічних пошуків значень, порівняльній аналізі різних етапів розвитку української мови в її зіставленні зі староіранською, перською, арабською та ін. дійшов до вагомих висновків.

Базові концепції К. Сосенка постають ключовими домінантами художнього-поетичного світу І. Калинця. Зasadничою думкою, на якій будується система К. Сосенка, вважається ідея про приналежність праукраїнців до першого, тобто найдавнішого культурного округу. Свідченням цього стало підтвердження первісного монотеїзму та його збереження в найдавніших обрядових текстах. У такому зв'язку дослідник пояснює відсутність видимого протиріччя між колядками дохристиянськими і християнськими. Вони мовби зливаються в одному потоці: дохристиянське свято народження світу з величанням сил природи та стихій Верховного Божества плавно переходить у християнське поклоніння Творцеві і вдячності за Його творіння.

Увесь календарно-обрядовий цикл зринає як «доказ культурної старинності праукраїнців»: власний календар – це незаперечне підтвердження власної релігії, оскільки в ньому чітко простежується «власний закрій», власна національна ідеологія, власні назви місяців, які мають відповідники не в європейських мовах, а в староіранській доавестійській. Збіги українських обрядів зі староіранськими традиціями підтверджують не їхнє запозичення, а спільний ареал проживання (що, власне, й обгрунтовує арійська теорія).

Від виходу перших збірок І. Калинця «Вогонь купала» (1966) та «Відчинення вертепу» (1967) критики звертали увагу на пов'язаність в його творах

християнських ідей з дохристиянськими звичаями праукраїнців, і на те, що ці язичницькі вкраплення жодним чином не руйнують цілісної картини християнського світу автора. Однак ідеї К. Сосенка наповнювали його вірші поступово. Збірка «Коронування опудала» (1969) майже цілком написана загадковою метамовою, образи якої відкриваються лише причетним до розуміння трагедій української праісторії та новітньої загрозливої ситуації українського «підпілля», метою якого є збереження бодай фрагментів пам'яті про справжню історію.

«Спогад про світ» (1970) – перша збірка, яка повністю побудована на основі фольклористичної концепції К. Сосенка. Від першого її циклу «Мертва природа», який зберігає фольклористичну систему космогонії, крізь «Містерію зілля за Ксенофонтом Сосенком», що художньо опрацьовує ідеї вченого про сакральне значення та символіку рослин; через «Старовіські вірші» (лексема «старовіський» не дуже поширена в мові, але часто вживана і в Сосенка, і в Калинця) й до останнього вірша – «Закінчуючи», в якому ліричний герой «як потопаючий / хапається за соломинку / спогаду про світ» [Калинець 1991 б, с. 217]. Це – єдиний порятунок для нації, щоби завдяки спогаду про забутий, загублений, втрачений, заборонений і стертий світ відродити з уцілілих його уламків картину того, ким були українські предки, як жили, за що боролися, як вмирили, що прагнули передати нащадкам.

Настанова на відтворення (чи підсвідоме відлуння) в художніх текстах ідей К. Сосенка не лише збережеться, а й посиляться в період «Невольничої Музи», яка розпочинається збіркою «Світогляд Святовита» (1973), а завершується – «Ладі і Марені» (1977–1980). Однак і в інших книгах, що ввійшли до збірника другого періоду, ідеї українського фольклориста – провідні, особливо виразно відчутні у «Дванадцятій сумній книжці», збірці «Тринадцять алогій» та «Міфі про козака Мамая». У другій з них знову з'являється «Зільник» як продовження «Містерії зілля за Ксенофонтом Сосенком», знову наближена увага до звуків, чисел, букв, знаків Зодіаку. Цикл «Місяцеслов» із «Міфу про козака Мамая» є практично художнім переосмисленням розлогої наукової розвідки галицького фольклориста «З проблеми місячних назв на Україні» [Сосенко 1931 а; Сосенко 1931 б; Сосенко 1932].

Попри різноманітність тематики та стильової настроєвості Калинцевих збірок, весь його доробок становить замкнену систему, укладену за чіткими тематичними законами і структурними принципами. При наближеному прочитанні тут з'являється велика кількість тем, мотивів та образів, які неможливо адекватно відчитати поза межами Сосенкових розвідок. Багато з таких компонентів поетичного світу І.Калинця знаходять власну інтерпретацію в працях українського фольклориста.

Через рамки щодо обсягу розвідки вважаємо за доцільне акцентувати увагу на трьох ключових тематичних блоках лірики львівського дисидента, які співвідносяться з засадничими розвідками К. Сосенка, що свого часу були опубліковані

як окремі монографічні дослідження.

Першим тематичним блоком, який постає втіленням ідей, висловлених фольклористом у праці «Культурно-історична постать Різдва та Щедрого Вечера» (1928) є образ Різдва у творчості І. Калинця. У період до арешту ця тема найбільше виражена у збірці «Відчинення вертепу». В невольничій поезії їй відведено провідну роль у ствердженні ідеї давності праукраїнців, національної ідентичності, народного характеру та колориту, особливо в циклі «Різдвяне алогійне» [Калинець 1991 а, с. 205–208]. Такі образи, як «калиною сопілка каганцює», «Народились ясла вповні, зоря корону нап'яла», «щедрує ластівку вікно / в хрещатому барвінку», «пасуть овечкою кожух / під образами у Йордані» та інші знаходять свої потрактування у фольклористичних розмислах К. Сосенка. Прийом інакомовлення постає як форма іносказання в умовах заборони на творчість, адже ці тексти писалися підпільно в час ув'язнення. Низка фрагментів постають як поєднання народнопісенної традиції з натаками на тогочасну невольничу ситуацію та багаторічну розлуку, в якій перебував письменник:

*і веретено, і верета звідує за звіздариком
побралися за пару. дукач за дукачівною
і тільки ми за рученьку, і тільки ми за рученьку
за схлипування каре. вечерю помовчімо*

[Калинець 1991 а, с. 206].

Або ж: «нам ластівки доконче в плач – / нехай побарвінкує. / у кужелі ані сльози, / ані намиста не почувеш» [Калинець 1991 а, с. 206].; «ані тобі свят-вечора, / ані щедроньки мами» [Калинець 1991 а, с. 208].; «а в моєї ніченьки / небо сиротятко: ні одної свічечки / в золотім горішку» [Калинець 1991 а, с. 208]. Християнські образи і мотиви найбільш відчутні у двох колядках із циклу «Про білі і тернові міста (десять стилізацій для матері)».

Уже у цьому циклі присутні наскрізні мотиви, що є відлунням ідей К. Сосенка з його розвідки «Про містику гаїлок» (1922). Двома «Веснівками» та «Гагілкою» з цього циклу, а також окремими фрагментами з «Різдвяного алогійного» «перекинуто місток» до **другого** тематичного блоку: «від Коляди і до гагілки / через серпчок і до рук» [Калинець 1991 а, с. 206]. Основна ідея, яку обґрунтовує вчений: зв'язок праукраїнських весняно-літніх обрядів із староіранськими традиціями свята відродження колишнього світу та сподівання на Господнє оновлення життя, що зливається з християнськими містеріями Христового Воскресіння.

Однак, і в цьому тематичному блоці народнопісенні мотиви та образи постають алюзіями на багатовікову страждальну історію українського народу. Поворот життєвої долі фіксує стилізована «Веснівка». Вона починається традиційним народним перегуком молодечих хорів. На заклик хору парубків: «Помагай Біг, дівчино, / помагай Біг, у вінку. / Хай тебе росинка скропить / з квіту барвінку» відповідає хор дівчат: «Як ся маєш, лицарю? / Як ся маєш, соколю? / Хто котив перстничком / По слідах за мною?». Але народну пасторальну ідилію змінюють трагічні обставини. Вступає хор

чоловіків: «Грають вежі сурмами, / терном брами тернені. / Будь здорова, Ладонько, / до повернення», якому вторить хор удовиць: «Впали вежі попелом, / у тернині поленько. / Повертає Ладонько / лельом-полельом» [Калинець 1991 а, с. 123].

Збірка «Дванадцять сумка книжка», як й інші збірки невольничого циклу – «Світогляд Святовита», «Тринадцять алогій», «Міф про козака Мамая» постають переплетенням фольклористичних ідей не тільки календарної обрядовості та річного коловороту українських народних свят, а й історичних жанрів народнопісенної творчості. Узагальнюючою працею в цьому ракурсі постає монографія К. Сосенка «Пражерело Українського релігійного світогляду» (1923), Автор пропонує власну версію цілісної прадавньої космогонії, в якій поєднано люнарний та солярний культури, вияви першостихій, містерії, пов'язані з силами природи, що сприймаються як вияви Божої присутності у світі. На цю релігійну основу нашаровуються етапи прадавньої української історії, відтак різноманітні впливи – староіранські, перські, вавилонські, арабські; з новіших – візантійські, османські, татарські та ін.

Цілісна система давньої космогонії – це **третій** великий тематичний блок Калинцевого поетичного світу. Її риси є в усіх без винятку збірках та циклах. При цьому митець зберігає запропонований К. Сосенком підхід: «Змішання натуралізму з вірою в Бога, найвищого Сотворителя це характеристична черта староіранської віри. Ця віра перейшла в українські нащадки й силою атавізму держиться вперто в українського народу майже непереможна від Християнської релігії» [Сосенко 1923, с. 6]. У природі «шукає наряд Бога Творця й віддає Йому

почесть» [Сосенко 1923, с. 6]; і, як вказує вчений, так було споконвіку. А наявний у цих віруваннях культ життєвої сили – «життєвої невмирущості а послідовно – безсмертності душі, та культ Бога творця» [Сосенко 1923, с. 6] проєктується і у вченого, і в поета на ідею життєвої сили та невмирущості української нації, яка завдяки збереженій правірі стоїть «опірно» в усіх випробуваннях не лише проти ворогів, а й проти чужих світоглядних впливів. Нація при цьому боронить і свої державні кордони, і духовно-культурні межі власної ідентичності.

Безперечно, фольклористична концепція К. Сосенка – це лише один із численних факторів, які впливали на кристалізацію поетичного світу І.Калинця, однак її роль щодо можливих інтерпретацій авторської лірики є надзвичайно вагомою.

Висновки. Творчість Ігоря Калинця зринула як нове відлуння глибоко вкорінених в національну свідомість і пам'ять фольклористичних ідей. А наукова спадщина неординарного галицького дослідника Ксенофонта Сосенка, на якого значною мірою взорувався митець, може цілком постати впорядкованим кодом для інтерпретації його вишуканого українського світу.

Запропонований аналіз мистецького універсуму І.Калинця підтверджує гіпотезу про те, що наукова концепція К. Сосенка може вважатися смисловим шифром поетичного доробку львівського автора та цілісною інтерпретативною системою до його творів, залучення якої дає змогу пролити світло на складні для розуміння образи чи мотиви його текстів. Такий підхід також пропонує нові шляхи до вивчення сфери психології творчості, проблеми впливів на художню літературу та сферу авторського самовираження.

Література

1. Гнатюк О. Від упорядника збірки. *Калинець І. Пробуджена Муза*. Варшава 1991. С. 3–27.
2. Гусар-Струк Д. Невольничча муза або як «орати метеликами». *Калинець І. Невольничча муза*. Балтимор – Торонто: Українське незалежне видавництво «Смолоскип» ім.В.Симоненка, 1991. С. 7–31.
3. Гусар-Струк Д. Про поезію, непоезію і модерну поезію. *Сучасність*. 1990. Ч. 9. С. 20–27.
4. Забужко О. Замість передмови: дві алогії на калинову тему. *Калинець І. Зібрання творів: у 2-х т.* Т.1. Київ: Факт, 2004. С.5–14.
5. Ільницький М. «Ключем метафори відімкнені вуста...». Поезія Ігоря Калинця. Париж – Львів – Цвікау: «Зерна», 2001. 190 с.
6. Калинець І. Невольничча муза. Балтимор – Торонто. Українське незалежне видавництво «Смолоскип» ім.В.Симоненка. 1991. 452 с.
7. Калинець І. Пробуджена муза. Варшава. Вид. ОУН та Канадського інституту українських студій. 1991. 462 с.
8. Лановик М. Фольклор як ідеологічний код художньої літератури (на матеріалі невольниччої поезії Ігоря Калинця). *Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка*. Тернопіль, 2016. № 44. С. 12–24.
9. Павлишин М. Герб меланхолії: поезія Ігоря Калинця. *Канон та іконостас*. Київ: Видавництво «Час», 1997. С.255–275.
10. Салига Т. Його терновий вогонь. *Дзвін*. 1992. № 9–10. С. 145–151.
11. Сварник Г. Загадковий парох із села Конюхи: отець Ксенофонт Сосенко у світлі його архіву. *Творці незалежної науки. До 150-річчя НТШ: Збірник матеріалів наукової конференції / упоряд. і відп. ред. І.Сварник*. Львів: Растр–7. 2023. С.73–90.
12. Світличний І. На калині клином світ зійшовся. *Слово і час*. 1990. № 7. С. 30–35.
13. Сосенко К. З проблеми місячних назв на Україні. Частина 1. *Дзвони*, 1931. Число 8. С. 553–561.
14. Сосенко К. З проблеми місячних назв на Україні. Частина 2. *Дзвони*, 1931. Число 9. С. 615–621.
15. Сосенко К. З проблеми місячних назв на Україні. Частина 3. *Дзвони*, 1932. Число 2 (11). С. 131–135.

16. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера. Львів: накладом автора, 1928. 360 с.
17. Сосенко К. Нові методи етнологічних студій. ЛНВ. Львів, 1924. Т.83. С.345–356.
18. Сосенко К. Пражерело Українського релігійного світогляду (з картинами й узорами українських вишивок). Львів: Вид-во «Живі гроби», 1923. 82 с.
19. Сосенко К. Про містику гайлок. Студія з української глибини. Львів: Вид-во «Живі гроби», 1922. 24 с.
20. Черінь Г. Творча непокора. *Визвольний шлях*. Лондон. Вересень, 1971. С.1056–1064.
21. Шерех Ю. Про двох поетів з княжими іменами. *Сучасність*. 1994. Ч.4. С.105–119.
22. Шутак О.С. Фольклористична думка в Галичині 20–30 років ХХ століття (К.Сосенко, Ф.Колесса, І.Свенціцький): автореф. дис ... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2003. 20 с.
23. Янів В. Соціологічний аспект творчості Ігоря Калинця в його «Поезіях з України». *Альманах Українського Національного Союзу*. 1979. С.113–128.
24. Hnatiuk O. Poezja Ihora Kalyntcia. *Slavia Orientalis*. TOM XLI. 1992. Nr.1. Str.45–56.
25. Husar Struk D. The Summing-up of Silence: The Poetry of Ihor Kalynets. *Slavic Review*. Vol. 38. No. 1. MAR 1979. P.17–29.
26. Pavlyshyn M. Anatomizing Melancholy: The Poetry of Ihor Kalynets. Review Article. *Journal of Ukrainian Studies*. No 18. nos 1–2 (Summer – Winter 1993). P.185–215.

References

1. Hnatiuk O. (1991) Vid uporiadnyka zbirky. [From the assembly supervisor]. Kalynets I. *Probudzhena Muza*. Varshava. S. 3–27 [in Ukrainian].
2. Husar-Struk D. (1991) Nevolnycha muza abo yak “oraty metelykamy” [Imprisoned Muse or how to plow with butterflies]. Kalynets I. *Nevolnycha muza*. Baltymor – Toronto: Ukrainske nezalezhne vydavnytstvo “Smoloskyp” im.V.Symonenka. S. 7–31 [in Ukrainian].
3. Husar-Struk D. (1990) Pro poeziuu, nepoeziuu i modernu poeziuu. [On poetry, non-poetry and modern poetry]. *Suchasnist*. Ch.9. S. 20–27 [in Ukrainian].
4. Zabuzhko O. (2004) Zamist predmovy: dvi alohii na kalynovu temu. [Instead of preface: two alogies of the theme of Kalina]. Kalynets I. *Zibrannia tvoriv: u 2–kh t. T. 1*. Kyiv: Fakt. S. 5–14 [in Ukrainian].
5. Ilnytskyi M. (2001) “Kliuchem metafory vidimkneni vusta...” Poeziia Ihoria Kalyntsia. [“The key of metaphors unlocks the mouth”. Poetry of Ihor Kalynets]. Paryzh – Lviv – Tsvikau: “Zerna”. 190 s. [In Ukrainian].
6. Kalynets I. (1991) Nevolnycha muza. [Imprisoned Muse]. Baltymor – Toronto. Ukrainske nezalezhne vydavnytstvo “Smoloskyp” im.V.Symonenka. 452 s. [in Ukrainian].
7. Kalynets I. (1991) Probudzhena muza. [Awakened Muse]. Varshava. Vyd. OUN ta Kanadskoho instytutu ukrainskykh studii. 462 s. [in Ukrainian].
8. Lanovyk M. (2016) Folklor yak ideolohichni kod khudozhnoi literatury (na materialy nevolnychoi poezii Ihoria Kalyntsia). [Folklore as ideological code of literature (based on material of the slave poetry of Ihor Kalynets)]. *Naukovi zapysky TNPУ im. V.Hnatiuka*. Ternopil. № 44. S.12–24 [in Ukrainian].
9. Pavlyshyn M. (1997) Herb melankholii: poeziia Ihoria Kalyntsia. [Emblem of Melancholy: poetry of Ihor Kalynets]. *Kanon ta ikonostas*. Kyiv: Vydavnytstvo “Chas”. S.255–275 [in Ukrainian].
10. Salyha T. (1992) Yoho ternovyi vohon. [His thorn fire]. *Dzvin*. № 9–10. S.145–151 [in Ukrainian].
11. Svarnyk H. (2023) Zahadkovyi parokh iz sela Koniukhy: otets Ksenofont Sosenko u svitli yoho arkhivu. [The mysterious priest from the village of Konyukhi: Father Xenophon Sosenko in the light of his archive]. *Tvortsia nezalezhnoi nauky. Do 150-richchia NTSh: Zbirnyk materialiv naukovoi konferentsii / uporiad. i vidp. red. I.Svarnyk*. Lviv: Rastr–7. S.73–90 [in Ukrainian].
12. Svitlychnyi I. (1990) Na kalyni klynom svit ziishovsia. [The world came together in a wedge on the Kalina]. *Slovo i chas*. №7. S.30–35 [in Ukrainian].
13. Sosenko K. (1931) Z problemy misiachnykh nazv na Ukraini. Chastyna 1. [On the problem of month names in Ukraine. Part 1]. *Dzvony*. Chyslo 8. S.553–561 [in Ukrainian].
14. Sosenko K. (1931) Z problemy misiachnykh nazv na Ukraini. Chastyna 2. [On the problem of month names in Ukraine. Part 2]. *Dzvony*. Chyslo 9. S.615–621 [in Ukrainian].
15. Sosenko K. (1932) Z problemy misiachnykh nazv na Ukraini. Chastyna 3. [On the problem of month names in Ukraine. Part 3]. *Dzvony*. Chyslo 2 (11). S.131–135 [in Ukrainian].
16. Sosenko K. (1928) Kulturno-istorychna postat staroukrainskykh sviat Rizdva i Shchedroho Vechera. [Cultural and historical figure of the old Ukrainian holidays of Christmas and the Great Supper]. Lviv: nakladom avtora. 360 s. [in Ukrainian].
17. Sosenko K. (1924) Novi metody etnologichnykh studii. [New methods of ethnological studies]. *LNV*. Lviv. T.83. S.345–356 [in Ukrainian].
18. Sosenko K. (1923) Prazherelo Ukrainskoho religiinoho svitohliadu (z kartynamy y uzoramy ukrainskykh vyshyvok). [The source of the Ukrainian religious worldview (with paintings and patterns of Ukrainian embroidery)]. Lviv: Vyd-vo “Zhyvi hroby”. 82 s. [in Ukrainian].

19. Sosenko K. (1922) Pro mistyku hailok. Studiiia z ukrainskoi hlybyny. [About the mysticism of Ukrainian haikas. A study from the Ukrainian depths]. Lviv: Vyd-vo "Zhyvi hroby". 24 s. [in Ukrainian].
20. Cherin H. (1971) Tvorchcha nepokora. [Creative disobedience]. *Izvolnyi shliakh*. London. Veresen. S. 1056–1064 [in Ukrainian].
21. Sherekh Yu. (1994) Pro dvokh poetiv z kniazhymy imenamy. [About two poets with princely names]. *Suchasnist*. Ch.4. S.105–119 [in Ukrainian].
22. Shutak O.S. (2003) Folklorystychna dumka v Halychyni 20–30 rokiv XX stolittia (K. Sosenko, F. Kolessa, I. Svientsitskyi). [Folkloristic thought in Galychyna in 20–30 years of the 20th century (K. Sosenko, F. Kolessa, I. Svientsitskyi)]: avtoref dys... kand. filol. nauk. 10.01.07 – folklorystyka. Lviv: LNU im. I. Franka. 20 s. [in Ukrainian].
23. Yaniv V. (1979) Sotsiolohichnyi aspekt tvorchosty Ihoria Kalyntsia v yoho "Poeziiakh z Ukrainy". [The sociological aspect of Ihor Kalynets's work in his "Poems from Ukraine"]. *Almanakh Ukrainskoho Natsionalnoho Soiuzu*. S. 113–128 [in Ukrainian].
24. Hnatiuk O. (1992) Poezja Ihora Kalyntcia [Poetry of Ihor Kalynets]. *Slavia Orientalis*. TOM XLI. Nr. 1. Str. 45–56 [in Polish].
25. Husar Struk D. (1979) The Summing-up of Silence: The Poetry of Ihor Kalynets. *Slavic Review*. Vol. 38. No. 1. MAR. P. 17–29 [in English].
26. Pavlyshyn M. (1993) Anatomizing Melancholy: The Poetry of Ihor Kalynets. *Review Article*. Journal of Ukrainian Studies. No 18. nos 1–2 (Summer – Winter). P. 185–215 [in English].

THE FOLKLORISTIC CONCEPT OF KSENOFONT SOSENKO AS THE IDEOLOGICAL AND ARTISTIC BASIS OF POETIC WORLD OF IHOR KALYNETS

Abstract. The article outlines the problem of folklorism as an ideological code in Ukrainian literature of the generation of sixties, in particular, it focuses on the functions of elements of the sign language of folk songs in author's texts as an expression of the originality of Ukrainian artistic worldview in conditions of censorship and prohibitions. The folklore concept of Ksenofont Sosenko, the only representative of the Viennese Catholic cultural and historical school in Ukraine, was interpreted as the ideological and artistic basis of the poetic world of the Lviv poet of the sixties, Ihor Kalynets. An attempt at such a comparative analysis of the scientific system and the poet's artistic world in Ukrainian folklore studies is being carried out for the first time, which constitutes the novelty of the proposed study.

Among the wide range of scientific approaches developed by representatives of the Vienna School, the main attention is focused on the philological method, the key role of which was the ability to recreate ancient time layers of a certain national community using folklore texts, which was important in cases where other historical sources were lacking. K. Sosenko's scientific ideas – problems of cosmogony, pre-Ukrainian mythology, pre-historicism, which the scientist studied on the basis of folklore texts, that by origin belong to the pre-Christian period of Ukrainian national history (mainly the calendar-ritual cycle), – are projected onto the artistic world of the Galician writer. When analyzing the author's poetic legacy, the main emphasis is placed on the early collections "The Fire of Kupala", "The Opening of the Nativity Scene" and "Memory of the World" from the first period of his work – before his arrest, as well as "The Worldview of Svyatovyt", "The Twelfth Sad Book", "Thirteen Alogies" from the prison period. At the same time, at different levels of the text structure: artistic-figurative, textual, compositional, etc., the influence of K. Sosenko's ideas on the literary and artistic views of I. Kalynets, his artistic and poetic world, can be traced.

In the conclusions, the authors confirm their own hypothesis that K. Sosenko's scientific concept can be considered a semantic code for I. Kalynets's poetic legacy and a holistic interpretative system for his works, the involvement of which makes it possible to shed light on the difficult-to-understand images or motifs of his texts. This approach also offers new ways to study the psychology of creativity, the problem of influences on literature and authorial self-expression.

Keywords: I. Kalynets, K. Sosenko, folklore studies, author, poetry, image, artistic world, interaction of folklore and literature.

© Лановик М., © Лановик З., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.02.2026

Дата публікації: 29.03.2026

Мар'яна Лановик – доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна; m-z@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-1261-120X>

Mariana Lanovyk – Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Methods of their Teaching of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University; m-z@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-1261-120X>

Зоряна Лановик – доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна; m-z@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-3260-9887>

Zoriana Lanovyk – Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Methods of their Teaching of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University; m-z@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-3260-9887>